

Pensioenopbouw in de landbouw beperkt

Agrarische ondernemers bouwen een beperkt aanvullend pensioen op terwijl de meerderheid aangeeft dat alleen de AOW ontoereikend is voor hun huidige uitgavenpatroon. Pensioen wordt met name opgebouwd door waardevermeerdering van het bedrijf, waarvan echter een groot deel verdampst bij een bedrijfsovername binnen de familie.

Zelfstandigen zijn in tegenstelling tot werknemers zelf verantwoordelijk voor het treffen van pensioenvoorzieningen. Het kabinet heeft geconcludeerd dat zelfstandigen binnen het huidige pensioenstelsel voldoende mogelijkheden hebben voor pensioenopbouw en dat om die reden nadere overheidsmaatregelen niet direct geboden zijn (Tweede Kamer, 2007–2008). Inzage in welke pensioenvoorzieningen in welke mate door ondernemers in de land- en tuinbouw worden getroffen ontbreekt.

Nederland telt een kleine 100.000 agrarische ondernemers, werkzaam op ongeveer 75.000 land- en tuinbouwbedrijven. Uit onderzoek op basis van een schriftelijke enquête onder 440 deelnemers aan het Bedrijven-Informatienet van het LEI blijkt dat de pensioenopbouw in deze sector beperkt is.

Wijze van pensioenopbouw

Uit de enquête blijkt dat ruim zeventig procent van de agrarische ondernemers van mening is dat de AOW niet toereikend is om in het dagelijks levensonderhoud te voorzien. Ongeveer twintig procent van de ondernemers verwacht buiten de AOW geen aanvullend pensioen te hebben opgebouwd. Ondernemers die wel pensioen opbouwen zien in de waardeontwikkeling van het bedrijf met 55 procent veruit de belangrijkste basis voor de pensioenopbouw (figuur 1). In het midden- en kleinbedrijf zien bijna drie van de vier ondernemers de waardeontwikkeling van het bedrijf als onderdeel van hun pensioenvoorziening (Bangma, 2006).

De waarde van het gemiddelde land- en tuinbouwbedrijf bedroeg begin 2008 ongeveer 1,95 miljoen euro. Ongeveer een derde deel van dit vermogen is met leningen gefinancierd, de rest van het vermogen bestaat uit eigen middelen. Bij grondgebonden bedrijven zoals akkerbouw- en melkveebedrijven ligt het aandeel dat met leningen is gefinancierd lager dan gemiddeld en bij varkens- en glastuinbouwbedrijven hoger (Berkhout en Van Bruchem, 2009). Daarnaast bouwt ruim een derde van de agrarische ondernemers pensioen op via een lijfrente of koopsompolis. Bij zelfstandige ondernemers in

het midden- en kleinbedrijf ligt dit percentage op veertig procent (Bangma, 2006). Van de agrarische ondernemers die via stortingen bij een verzekeraar pensioen opbouwen verwacht de helft een uitkering van minder dan 10.000 euro bruto per jaar, gebaseerd op de huidige inleg. Als reden voor de beperkte pensioenopbouw via lijfrente of koopsompolis geeft bijna vijftig procent van de ondernemers die geen lijfrente of koopsompolis hebben, aan dat het te duur is.

Circa dertig procent maakt gebruik van de fiscale oudedagsreserve. De ondernemer benut deze regeling om op korte termijn minder belasting te hoeven betalen. Hierdoor komen middelen beschikbaar om te investeren in de eigen onderneming. Bij staking van de onderneming moet over het opgebouwde bedrag nog wel belasting worden betaald. De belangrijkste aangegeven reden om niet of sporadisch aan de fiscale oudedagsreserve te doteren is geen of onvoldoende winst uit de onderneming. Studies in het midden- en kleinbedrijf geven een gemêleerd beeld van reservering via de fiscale oudedagsreserve door ondernemers, uiteenlopend van 48 procent (Bangma, 2006) tot 27 procent (Westhof *et al.*, 2006).

Verwachte pensioenuitkering en bewustwording

Een substantiële groep van agrarische ondernemers bouwt, in tegenstelling tot werknemers, niet of nauwelijks een pensioen op, zoals uit tabel 1 blijkt. Ter vergelijking: in de loonklassen van 25.000 tot 50.000 euro zijn de te bereiken jaarlijkse aanspraken van het arbeidsgerelateerde pensioen gemiddeld 17.700 euro.

Aan het aanbod van mogelijkheden voor pensioenopbouw ligt het niet, zo blijkt uit de enquête. Bijna zestig procent van de ondernemers vindt dat er voldoende mogelijkheden zijn om in het pensioen te voorzien. Oorzaken voor het niet volledig benutten van de huidige fiscale mogelijkheden voor pensioenopbouw zijn: hoge kosten in relatie met een volatiel en laag bedrijfsinkomen; de financiële ruimte bij verkoop van het bedrijf wordt vaak overschat; en een beperkt pensioenbewustzijn.

Inkomens in de land- en tuinbouw kunnen van jaar tot jaar sterk fluctueren als gevolg van onder andere sterk wisselende opbrengstprijzen. Een constante pensioenopbouw is daardoor moeilijk. Dit in tegenstelling tot gemiddelde inkomens in het midden- en kleinbedrijf, die veel stabiel zijn (De Bont *et al.*, 2008). In de enquête geeft een kwart van de onder-

HAROLD VAN DER MEULEN, MARCEL VAN ASSELDONK EN HENNIE VAN DER VEEN
Onderzoekers bij het LEI

nemers aan dat er een opvolger aanwezig is; ruim veertig procent weet het niet. Indien het bedrijf wordt overgedragen aan een volgende generatie, dan blijft een aanzienlijk deel van het eigen vermogen in het bedrijf voor de opvolgers. Uit tabel 2 blijkt dat in het geval van een aanwezige opvolger 34 procent van de ondernemers aangeeft dat 75 procent van het eigen vermogen naar de opvolgers gaat. Dit gaat ten koste van het opgebouwde vermogen bestemd voor het pensioen van de ouders.

Gezien de hoge vermogenswaarde van een agrarisch bedrijf van bijna twee miljoen euro, en het beperkte rendement als gevolg van geringe inkomens uit het bedrijf in relatie tot het vastgelegde vermogen, is er voor de opvolger alleen perspectief wanneer het bedrijf ver onder de marktwaarde wordt overgenomen. Een lagere waardering om voortzetting van het bedrijf mogelijk te maken is, zolang het binnen de fiscaal mogelijke grenzen valt, geen bevoordeling, en is daarnaast een verplichting vanuit het samenwerkingsverband dat als doel heeft: de overname van het bedrijf. Het lage gemiddelde rendement wordt voor een belangrijk deel ook veroorzaakt door de hoge grondprijzen in Nederland. Daarnaast is er een flinke spreiding in rendement tussen bedrijven (Van der Meulen, 2009). Nog steeds investeren veel bedrijven in schaalvergroting of andere strategieën om op termijn een beter continuïteitsperspectief te realiseren voor het ondernemersgezin en de potentiële opvolger. Ondernemers die aanvullende grond en quotum aankopen, betalen daarvoor een prijs die maximaal gelijk is aan de marginale opbrengst van die investering. De marginale opbrengst ligt hoger dan de gemiddelde opbrengst, omdat een groot deel van de kosten vast liggen. Van de ondernemers met bedrijfsopvolger verwacht bijna dertig procent alleen van de AOW rond te moeten komen. Het zijn met name de oudere bedrijfshoofden met een opvolger die geen pensioen opbouwen.

De financiële ruimte bij verkoop van het bedrijf wordt vaak overschat, mede vanwege de belasting die nog over de stakingswinst moeten worden voldaan. Dit geldt zeer zeker bij bedrijfsoverdracht binnen de familie. Gebrek aan kennis over pensioenopbouw heeft voor zelfstandigen grotere gevolgen

Tabel 1

Verdeling van ondernemers naar verwachte bruto uitkering per jaar aan pensioen naast de AOW (in procenten).

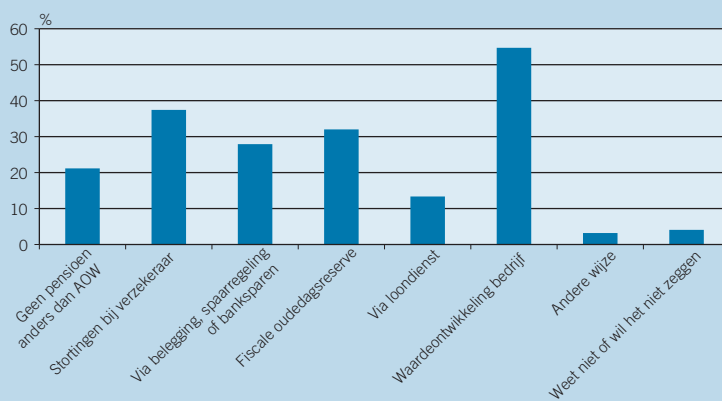
Geen	19
Minder dan 10.000 euro	16
Tussen de 10.000 en 15.000 euro	13
Tussen de 15.000 en 20.000 euro	7
Tussen de 20.000 en 25.000 euro	5
Tussen de 25.000 en 30.000 euro	5
Tussen de 30.000 en 40.000 euro	1
Tussen de 40.000 en 50.000 euro	2
Meer dan 50.000 euro	4
Weet het niet of wil het niet zeggen	28

Bron: Van der Meulen et al., 2009 **INDS 1916**

De auteur heeft verklaard dit artikel alleen te publiceren in ESB en niet elders te publiceren in wat voor medium dan ook. Het is wel toegestaan om het artikel voor eigen gebruik en voor publicatie op een intranet van de werkgever van de auteur aan te wenden.

Figuur 1

Wijze van pensioenopbouw door agrarische ondernemers in procenten.

Bron: Van der Meulen et al., 2009

Tabel 2

Beschikbaar deel van het eigen bedrijfsvermogen voor eigen pensioen (percentage ondervraagden).

	Wel opvolger	Geen opvolger ¹	Weet niet	Totaal
Honderd procent naar het pensioen	1	83	18	34
Circa 75 procent naar het pensioen	5	1	3	3
Circa 50 procent naar pensioen	32	8	36	26
Circa 25 procent naar het pensioen	34	6	25	21
Honderd procent naar de bedrijfsopvolgers	28	1	19	16

¹ De vermelde percentages kunnen te maken hebben met de gedachte dat een potentiële opvolger nu nog te jong is.

Bron: Van der Meulen et al., 2009

dan voor werknemers. Werknemers nemen veelal verplicht deel aan collectieve pensioenregelingen, zodat hun beperkte bewustzijn er niet direct toe leidt dat ze geen aanvullend pensioen opbouwen. Aangezien er bij het vaststellen van de overnamesom binnen familieverband een groot deel van het door de ouders opgebouwde vermogen in het bedrijf achter blijft, ten faveure van de opvolger, verdient het aanbeveling om pensioenvorming in de advisering van banken, accountants en adviseurs al in een vroeg stadium nadrukkelijker aan de orde te stellen.

Conclusie

Een substantiële groep van agrarische ondernemers bouwt in tegenstelling tot werknemers niet of nauwelijks pensioen op. De agrarische ondernemer rekent voor zijn pensioen in belangrijke mate op de waardeontwikkeling van zijn bedrijf. Hij kan van een goed pensioen genieten als er geen directe opvolger aanwezig is. Vergroting van het pensioenbewustzijn in de relatie tussen pensioenopbouw, vermogen in het bedrijf en bedrijfsopvolging is wenselijk.

LITERATUUR

- Bangma, K. (2006) *Pensioen van ondernemers. Hoe ondernemers hun pensioen regelen*. Zoetermeer: EIM.
- Berkhout, P. en C. van Bruchem (2009) *Landbouw-Economisch Bericht 2009*. LEI rapport nr 2009-047. Den Haag: LEI.
- Bont, C. de, W. van Everdingen en A. van der Knijff (2008) *Actuele ontwikkelingen van resultaten en inkomens in de land- en tuinbouw*. LEI rapport nr 2008-072. Den Haag: LEI.
- Meulen, H. van der (2009) *Rendementen op vermogen in de land- en tuinbouw gering*. Agri-monitor, 15(3), 1-3.
- Meulen, H. van der, E. Oosterkamp, H. van der Veen, M. van Asseldonk en G. Venema (2009) *Hoe landbouwers voorzien in hun sociale zekerheid*. LEI rapport nr 2009-025. Den Haag: LEI.
- Tweede Kamer (2007–2008) *Zelfstandig ondernemerschap*. 31311, nr 1.
- Westhof, F., A. Bruins en P. Vroonhof (2006) *Behoeftte aan een regeling voor levensloop bij zelfstandigen*. Zoetermeer: EIM.